Scenario's Democratische Rechtsstaat 2040

Ontwikkeld door het Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties en het Ministerie van Justitie en Veiligheid

Aanleiding en doelstelling

Deze toekomstscenario's zijn gezamenlijk ontwikkeld door de ministeries van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties (BZK) en Justitie en Veiligheid (JenV) om de ontwikkeling van de democratische rechtsstaat richting 2040 te verkennen. Doel is om beleidskeuzes voor de lange termijn te verrijken door het perspectief: wat zouden we anders doen als we wisten wat ons in 2040 te wachten staat? Deze scenario's vormen een intern instrument aan de hand waarvan ambtelijk de impact van beleidskeuzes op de lange termijn kan worden verkend, door deze te doordenken in de verschillende toekomstscenario's. Het zijn dus geen politiek vastgestelde scenario's of streefbeelden.

Mogelijke toepassingen

- **Stresstesten van beleid**
  Scenario's kunnen worden gebruikt om beleid te toetsen en te "stresstesten". De vraag is dan niet alleen of een maatregel vandaag logisch lijkt, maar ook hoe deze zich houdt in uiteenlopende toekomstige omstandigheden. Door beleid in elk scenario systematisch te doordenken ontstaat zicht op kwetsbaarheden, uitvoeringsrisico's, financiële implicaties en ongewenste neveneffecten.

- **Verkennen en zichtbaar maken van handelingsopties**
  Door per scenario na te denken over kansen, risico's, benodigde interventies en mogelijke samenwerkingsvormen ontstaat een breder repertoire aan handelingsopties dan vanuit één dominante toekomstverwachting mogelijk zou zijn. Scenario's helpen daarmee om los te komen van vanzelfsprekendheden en om beleidsvernieuwing te stimuleren.

- **Strategische gespreksvoering**
  Op een meer strategisch niveau kunnen scenario's gebruikt worden om fundamentele vragen te stellen over de rol van de overheid en de vraagstukken die aandacht vragen. Welke aannames liggen onder ons beleid? Welke ontwikkelingen kunnen onze huidige werkwijze onder druk zetten?
  En welke keuzes moeten we mogelijk nu al voorbereiden, ook als die vandaag nog ongemakkelijk of politiek lastig zijn?

Scenariomethodiek

Voor de totstandkoming van deze scenario's is gekozen voor de Oxford Scenario Planning Approach (OSPA). Dit is een aanpak voor waarbij meerdere plausibele toekomsten worden gebruikt om beleid te toetsen, aannames expliciet te maken, nieuwe handelingsopties te ontwikkelen, daarover het strategisch gesprek te voeren en beter voorbereid te zijn op onzekerheid. Deze scenario's zijn nadrukkelijk geen wensbeelden of sturingsrichtingen, maar beschrijven mogelijke toekomsten op basis van externe factoren waarop BZK en JenV zelf slechts beperkt invloed hebben. Ze zijn tot stand gekomen in drie workshops met ongeveer twintig beleidsspecialisten van beide ministeries. Daarbij zijn de belangrijkste ontwikkelingen en actoren rond de democratische rechtsstaat in kaart gebracht, met onderscheid tussen relatief zekere en onzekere factoren, die hebben geleid tot de keuze van de belangrijkste onzekerheden. Vervolgens zijn die vertaald naar vier mogelijke toekomstbeelden, die vervolgens zijn uitgewerkt - gedeeltelijk met behulp van een AI-programma, voor intern gebruik voor het maken van scenario's. Elk van de scenario's besluit met enkele voorbeelden van kansen en bedreigingen voor de democratische rechtsstaat, die zijn bedoeld als gesprekstarter.

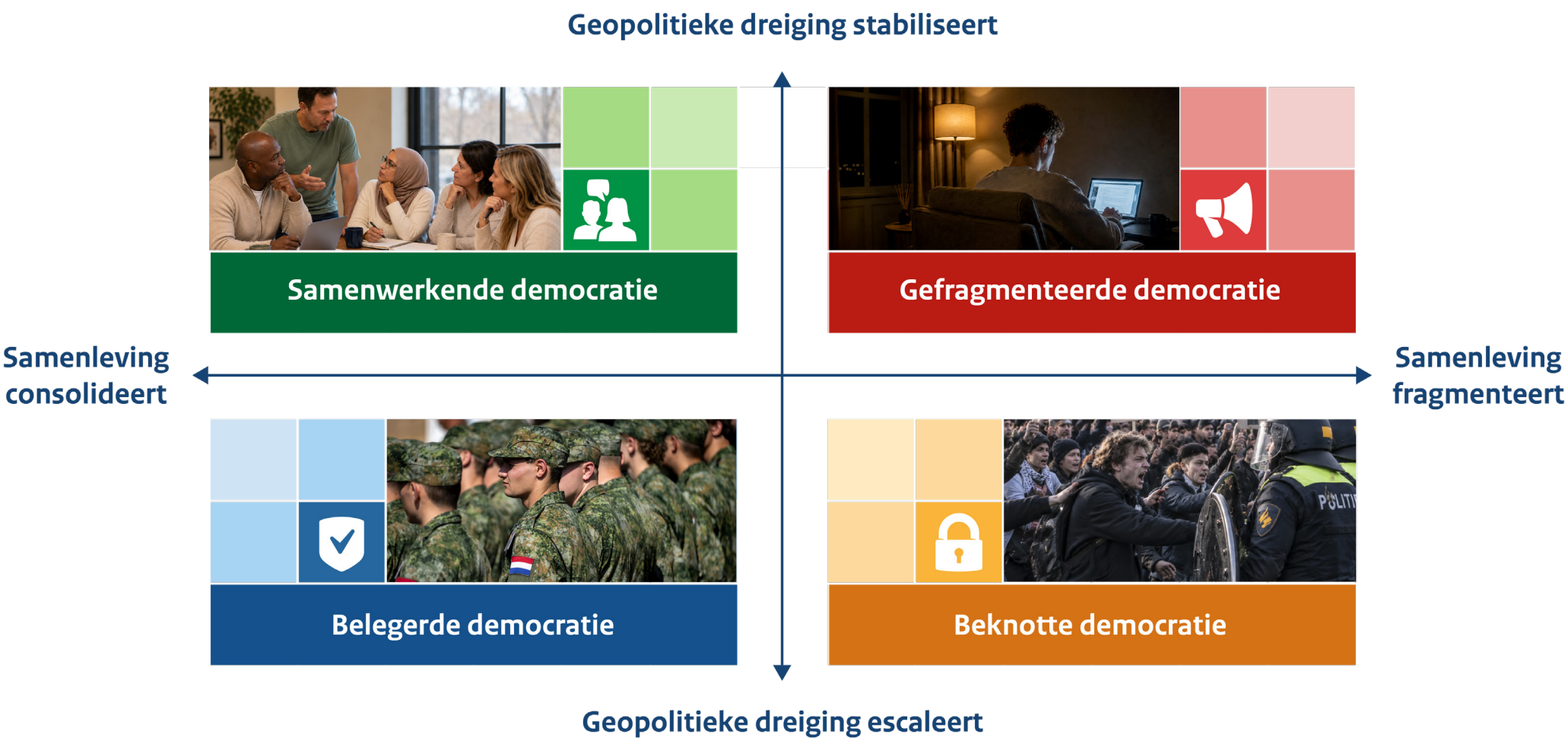
Keuze assenstelsel

Als de meest bepalende onzekerheden voor de toekomst van de democratische rechtsstaat is gekozen voor de invloed van geopolitiek als belangrijke contextfactor en voor de mate van maatschappelijke fragmentatie, als richting waarin de samenleving zich ontwikkelt. Deze beide onzekerheden vormen de assen van de scenarioanalyse. De horizontale as loopt van een gefragmenteerde samenleving waarin mensen leven in eigen offline en online werelden, naast elkaar en los van elkaar, tot een maatschappij waar een gemeenschappelijke basis en sociale samenhang dominant zijn. De verticale as heeft betrekking op de geopolitieke context, die is geëscaleerd tot een structureel onveilige situatie dan wel zich heeft gestabiliseerd tot een min of meer veilige omgeving.

Door deze dimensies te combineren ontstaan vier uiteenlopende toekomstbeelden.

De beleidsrelevantie hiervan ligt in het kunnen doordenken van vragen als:

- wat als maatschappelijke tegenstellingen verder onder druk worden gezet door geopolitieke spanningen?
- Wat als veiligheid steeds zwaarder gaat wegen in het bestuur?
- En wat als fragmentatie leidt tot aanhoudende bestuurlijke verlamming of neiging tot eigenrichting?

Wat als burgers alles zelf regelen...

...en de overheid niet meer nodig hebben?

Scenario 1 - Samenwerkende democratie

Aanloop

De soep is minder heet gegeten dan iedereen in de turbulente jaren ’20 dacht. De oorlogen in Oekraïne en Iran bleken voorbeelden van hegemoniale overstretch. Ze luidden het einde in van de dominantie van de VS en maakten een einde aan het regime van Poetin. Na zijn overlijden waren de oligarchen die hem in het zadel hielden zich weer exclusief op hun eigen economische belangen gaan richten. De VS hadden na de ervaring met Trump en de Magabeweging genoeg aan zichzelf en debatteerden intern over fundamentele politieke hervormingen. Europa leeft in 2040 in een rustige adempauze maar heeft wel geleerd van de woelige periode daarvoor. Europese samenwerking en investeringen in de eigen defensie en economische kracht zijn vanzelfsprekend en maken het continent sterk en veilig.

De samenleving in 2040

Nederland voelt in 2040 als een veilige en stabiele samenleving die zichzelf voortdurend onderhoudt. Overal zijn netwerken ontstaan waarin mensen samen zorgen, wonen, energie opwekken en voedsel organiseren. Buurtkamers vormen het kloppend hart van deze wereld: plekken waar koffie wordt geschonken, roosters worden afgestemd en conflicten worden uitgesproken voordat ze verharden. Wie binnenloopt, wordt herkend. Niet meedoen mag, maar blijft zelden onopgemerkt. Participatie is de stille norm. Ze wordt niet opgelegd, maar wel verwacht. Status ontleen je aan je zichtbare bijdrage: zorguren, energieproductie, buurtbemiddeling. Vrijheid is relationeel geworden. Je bent vrij zolang je anderen niet opzadelt met jouw afwezigheid. Afwijking wordt geaccepteerd, mits transparant en uitlegbaar. Diversiteit is aanwezig en vanzelfsprekend, maar vraagt onderhoud. Harmonie is geen toeval, maar dagelijkse arbeid. Nieuwkomers worden geaccepteerd, mits ze zich aanpassen aan de norm. De buitenwereld is mentaal ver weg voor de Nederlanders. Er gaat niets boven het eigen gras en de eigen leefwereld gaat boven alles. Er was een tijd dat deze mentaliteit provinciaals genoemd werd ...

De publieke ruimte is sociaal en verzorgd. Collectieven zorgen voor een veilige digitale infrastructuur en een levend medialandschap. Problemen worden vroegtijdig besproken, vaak informeel, soms bijna terloops. Dat voorkomt escalatie, maar maakt ook dat normen impliciet sturen. Wie langdurig niet kan bijdragen, merkt dat gesprekken veranderen. Niet vijandig, maar wel richtinggevend. Wie structureel niet past, merkt dat uitnodigingen stoppen, toegang versmalt en voorzieningen minder vanzelfsprekend worden. Uitsluiting heeft geen gezicht, maar wel effect.

De overheid in 2040

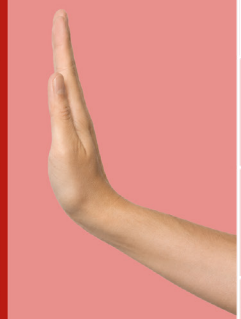
De rechtsstaat functioneert vooral vóórdat conflicten formeel worden. Veel spanningen worden opgelost via gesprekken, mediation en lokaal overleg. Formele procedures bestaan, maar gelden als laatste redmiddel. Rechters staan verder van het dagelijks leven af, maar blijven zichtbaar als vangnet. Zij bewaken rechtsgelijkheid en beschermen degenen die niet vanzelfsprekend in netwerken passen. Omdat burgers zoveel zelf regelen op basis van onuitgesproken normen. Dit leidt in de praktijk wel degelijk tot rechtsongelijkheid. Het politieke landschap is stabiel en centrum-georiënteerd geworden. Politiek debat is er weinig. Politiek is besturen en bestuur is weer technocratisch. Bestuurders zien zichzelf als beheerders van samenwerking. De burgemeester is het grote rolmodel in het bestuur. Wetgeving stelt duidelijke baselines, maar laat ruimte voor lokale invulling. Het convenant is het meest gebruikte instrument in het bestuur. De rol van de overheid is beperkt tot die van procesregisseur en ‘last resort’ voor hen die overal buiten vallen. Dit leidt ertoe dat problemen pas laat zichtbaar worden voor politiek en bestuur. Incidenten schrikken de maatschappij op, maar leiden altijd weer tot oplossingen van en met ‘het veld’. Bemoeizorg ligt buiten de overheid.

Voorbeelden van mogelijke impact voor de democratische rechtsstaat

Kansen	Bedreigingen
Maatschappelijke veerkracht	Sociale controle
Sociale cohesie	Geen ruimte voor afwijkingen
Kleine overheid, nachtwakersstaat	Ongelijkheid en conflict gaan ondergronds
Politieke stabiliteit	Risico op eigenrichting

Wat als fragmentatie leidt...

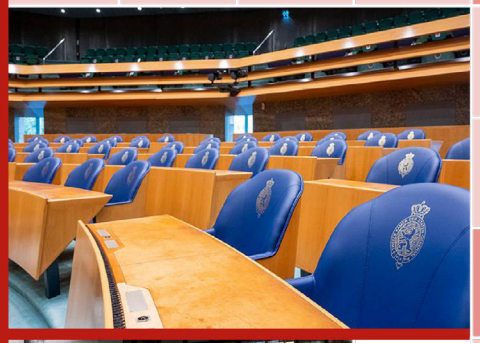

...tot aanhoudende bestuurlijke verlamming?

Scenario 2 - Gefragmenteerde democratie

Aanloop

Na de onrustige jaren twintig ontstaat er vanaf 2027 meer geopolitieke stabiliteit. Rusland is door de strijd in Oekraïne verzwakt en na het overlijden van Poetin gedwongen tot een minder agressieve buitenlandkoers. Ook de Verenigde Staten zijn door de buitenlandavonturen van Trump nog meer naar binnen toe gekeerd en hebben zich militair teruggetrokken uit Europa. China focust zich vooral op economische dominantie en bij gebrek aan voldoende militaire bondgenoten voelt Taiwan zich gedwongen tot hereniging. Europa keert terug naar een meer naar binnen gerichte, economische focus, maar investeert wel sterker in defensie als reactie op de instabiliteit van het voorgaande decennium.

De samenleving in 2040

Nederland en de Nederlanders zijn weer waar ze het liefste zijn: in hun eigen binnenhuis. Met de wereld buiten de eigen grenzen houden zij zich nauwelijks meer bezig. Bij gebrek aan (grote) families – sinds 2033 leeft de meerderheid van de bevolking alleen – richten mensen zich steeds meer op eigen, zelfverkozen en zelfgevormde, verbanden. Hun hobby's, persoonlijke overtuigingen en identiteiten zijn leidend geworden voor de inrichting van de samenleving. Liever kijken ze niet veel verder dan die eigen veilige herkenbare groep, door de nieuwste technologieën daartoe in gelegenheid gesteld. Het aloude credo 'soevereiniteit in eigen kring' heeft een nieuw leven gekregen. Mensen die in geen enkele groep passen, vallen steeds meer buiten de boot en worden geacht voor zichzelf te zorgen. Er ontstaat in het verlengde van groepsidentiteiten en gedeelde belangen een nieuwe beweging van 'samenwonen', die alleen haalbaar is voor mensen met genoeg geld. Verdere deregulering van de woningmarkt en de vergrijzing maken het mogelijk dat groepen hele wijken opkopen en hun eigen 'community' stichten. Soms gaan die gebieden 's avonds op slot. In de nieuwe gemeenschappen en gebieden regelen de bewoners zo veel mogelijk zelf. Ongelijkheid is geen negatief begrip meer, maar een legitieme randvoorwaarde voor maximale keuzevrijheid en ontwikkeling van het eigen potentieel.Europese big tech focust op de vrijheid van het individu en zijn zelfgekozen communities. AI helpt ondernemers en burgers bij conflictbemiddeling en juridische afhandeling. Digitale vaardigheid bepaalt steeds vaker wie toegang heeft tot rechten en voorzieningen. Ongelijkheid heeft daarmee ook een nieuwe, technische vorm gekregen.

De overheid in 2040

De rechtsstaat bestaat nog steeds, maar wordt anders beleefd. Zij voelt als een supermarkt: een plek waar je kiest wat past bij je eigen situatie. Groepen en collectieven benutten rechten en procedures strategisch. Er is een constante stroom van zaken over uitzonderingen, vrijstellingen en bijzondere posities. Mensen staan voor hun belangen en gaan tot het gaatje bij belangenconflicten. De samenleving is hierdoor nog verder gejuridificeerd. Sociale zekerheid en andere collectieve voorzieningen zijn steeds verder afgebouwd, waardoor mensen meer op zichzelf zijn aangewezen. Grotere economische ongelijkheid leidt tot verschillen tussen groepen om hun leven vorm te geven en hun recht te halen.

De nationale politiek is versnipperd geraakt en sterk verdeeld. Gedeelde waarden staan onder druk en het gelijk behandelen van gelijke gevallen wordt steeds lastiger. Minderheidskabinetten zijn de norm geworden uit gebrek aan brede politieke overeenstemming over het landsbestuur. Besluitvorming vindt ad-hoc plaats op basis van gelegenheidscoalities en grote controversiële vraagstukken worden op de lange baan geschoven. Wantrouwen in de landelijke politiek wakkert protestpartijen aan, met soms antidemocratische voorstellen. Maar ook deze partijen krijgen door politieke fragmentatie lastig een voet aan de grond. Intussen hebben gemeenten het vacuüm gevuld. De landelijke overheid stelt kaders, grijpt in bij excessen en bewaakt minimumrechten, maar voelt voor veel burgers ver weg. Legitimiteit is iets lokaals geworden, iets dat ontstaat door nabijheid en herkenning. Er worden wel knopen doorgehakt in nieuwe democratische verbanden. Burgerberaden, (digitale) buurtpanels en thematische burgerfora zijn gemeengoed geworden. Europese samenwerking kenmerkt zich door lange onderhandelingen waarin de nationale belangen tegen elkaar worden afgewogen. Deregulering is mode. Er is gematigde welvaartsgroei, maar deze is wel steeds ongelijker verdeeld.

Voorbeelden van mogelijke impact voor de democratische rechtsstaat

Kansen	Bedreigingen
Sterke gemeenten	Bestuurlijke verlamming en hoge frequentie van verkiezingen
Impuls aan democratische en rechtsstatelijke vernieuwing	Dominantie van deelbelangen
Levende (lokale) democratische cultuur	Vergaande juridificering en strijd om het recht
Sociale samenhang en onderlinge zorg in eigen kring	Risico van overname antidemocratische partijen
	Risico op eigenrichting
	Deel rechtstatelijke waarden onder druk

Wat als veiligheid...

...steeds zwaarder gaat wegen in het openbaar bestuur?

Scenario 3 - Belegerde democratie

Aanloop

De oorlogen in Oekraïne en het Midden-Oosten in de jaren 20 vormen het begin van een langdurige periode van geopolitieke instabiliteit op het Europese continent. Door deze geopolitieke druk besluiten lidstaten vergaande bevoegdheden over te dragen aan Europa op het gebied van herbewapening, harmonisering van interne markt, industrie- en buitenlands beleid. De toenemende druk van buiten, zorgt voor een 'rallying around the flag' gevoel en brede steun voor deze maatregelen vanuit de bevolking. De externe druk zorgt ook voor wantrouwen richting buitenstaanders: migranten, buitenlandse inmenging, andersdenkenden.

De samenleving in 2040

Nederland is in 2040 nuchter, weerbaar en opvallend eensgezind. De wereld is structureel onrustig geworden en niemand doet nog alsof dat tijdelijk is. Externe dreiging vormt een constante achtergrond van het dagelijks leven. In reactie daarop zijn burgers en overheid naar elkaar toe gegroeid. Vrijheid bestaat nog, maar wordt beleefd binnen duidelijke kaders. Externe dreiging vergt collectieve actie en op zulke momenten is er beperkte ruimte voor individuele ontplooiing en tegenspraak. Plicht en verantwoordelijkheid zijn zichtbaarder geworden. De overgrote meerderheid van de bevolking accepteert ingrijpende maatregelen en grote investeringen in veiligheid en defensie, maar een luidruchtige minderheid stelt zich fel te weer tegen wat zij zien als een machtsovername van de overheid en Europa en inperking van grondrechten. Door de collectieve dreiging zijn kiezers en politieke partijen weer meer naar het midden getrokken. Hierdoor zijn enkele partijen in het politieke centrum gegroeid en zijn veel kleine partijen verdwenen, ook al omdat de ruimte voor minderheidsstandpunten is gekrompen.
Mensen leven met minder luxe en meer verplichtingen. Er is minder economische groei, maar ook minder ongelijkheid. Het voelt als een rationele aanpassing aan een harde werkelijkheid. Het bekende 72-uren noodpakket is vanzelfsprekend, maar belangrijker is de sociale organisatie eromheen. Solidariteit is praktisch en georganiseerd, minder vrijblijvend dan voorheen. Kerken, sportverenigingen en buurtcentra functioneren als vaste schakels in deze weerbaarheidsstructuur. Dienstplicht is heringevoerd en zorgt voor onrust onder jongeren. Tegelijk maakt die dat mensen uit verschillende maatschappelijke klassen en groepen elkaar ontmoeten. Europa beschermt tegen digitale overheersing door Amerika of China door effectief in te zetten op strategische autonomie, ook in het digitale domein.

De overheid in 2040

Crisisbevoegdheden voor overheden zijn noodzakelijk geworden door voortdurende hybride dreigingen en statelijke ondermijning. Maatregelen voor crisisvoorbereiding en -beheersing blijken zelden volledig tijdelijk; ze worden aangepast, verlengd of stilzwijgend opgenomen in het reguliere instrumentarium. Er zijn brede kabinetten waarin alle grote partijen zitting hebben. Het parlement vervult formeel nog altijd zijn controlerende rol, maar in de praktijk volgt het vaak de urgentie van het moment. Besluitvorming vindt steeds vaker plaats in compacte coalities en onder tijdsdruk, waardoor ruimte voor grondige afweging en oppositie beperkt is. Hun beleidsvrijheid is sowieso beperkt omdat veel cruciale besluitvorming zich nu in EU verband afspeelt. Beleidskeuzes verschuiven geleidelijk van het politieke naar het uitvoerende domein, waar experts, veiligheidsdiensten en uitvoeringsorganisaties onder hoge druk opereren en minder direct democratisch aanspreekbaar zijn. De nationale overheid heeft het financieel minder ruim. Door afgenomen economische groei dalen belastinginkomsten en zijn publieke voorzieningen kariger. In ruil voor veiligheid en stabiliteit accepteren burgers deze versobering. De centrale staat richt zich op normstelling, crisisbeheersing en internationale coördinatie. Veiligheidsregio's zijn zichtbaar en invloedrijk.

Voorbeelden van mogelijke impact voor de democratische rechtsstaat

Kansen	Bedreigingen
Weerbare samenleving	*Executive overreach* door surveillance en crisisbevoegdheden
Legitieme overheid	Democratisch pluralisme onder druk
Stabiele kabinetten	Technocratie
Sociale cohesie	Afbraak publieke sector

Wat als externe dreiging en verdeeldheid...

...de weg banen voor autoritair leiderschap?

Scenario 4 - Beknotte democratie

Aanloop

De oorlogen in Oekraïne en het Midden-Oosten in de jaren '20 markeren het begin van een periode van geopolitieke instabiliteit. In 2027 trekken de VS zich terug uit de NAVO en dwingen Oekraïne tot een akkoord met Rusland. De ogenschijnlijke vrede leidt tot economische recessie en Europese isolatie. In 2030 valt Rusland Estland binnen; een meerderheid van de Europese landen kiest voor Chinese bemiddeling in plaats van eenheid. Nieuwe politieke bewegingen beloven veiligheid en daadkracht. Een charismatische leider bundelt de onvrede met de roep om 'eindelijk leiderschap' en 'het volk eerst'. Zijn belofte: orde, ook als dat betekent dat oude regels moeten breken.

De samenleving in 2040

Nederland leeft in 2040 met opgetrokken schouders. De buitenwereld voelt vijandig en onvoorspelbaar; binnen de samenleving is de spanning tastbaar. Externe dreiging is geen abstract geopolitiek begrip meer, maar een voortdurende achtergrondruis in het dagelijks leven – nog eens versterkt door de economische onzekerheid die het gevolg is van alle internationale spanningen. Tegelijk is het land intern diep verdeeld geraakt. Vertrouwen is schaars en selectief. Mensen zoeken veiligheid dichtbij, bij de eigen groep, de eigen straat, de eigen overtuiging. In deze versnipperde werkelijkheid wordt afwijking van de dominante normen in de eigen wereld minder vanzelfsprekend geaccepteerd. Niet via formele verboden, maar via sociale druk, digitale uitsluiting en reputatieschade ontstaat een klimaat waarin mensen hun woorden zorgvuldiger kiezen – en kritiek inslikken. Feiten zijn niet verdwenen, maar verdeeld geraakt. Online en offline realiteiten bestaan naast elkaar, elk met hun eigen bronnen, waarheden en vijandbeelden. Europa heeft de slag om big tech definitief verloren en is afhankelijk van Amerikaanse en Chinese technologie, wat de poreusheid voor spionage, beïnvloeding en ondermijnende criminaliteit heeft vergroot. Migranten, de lange arm van buitenlandse machten en gecorrumpeerd geachte elites worden gewantrouwd. Voor een groeiend deel van de bevolking wordt democratie minder geassocieerd met inspraak en pluralisme, en meer met het vermogen van de overheid om veiligheid en voorspelbaarheid te garanderen. De populistische leider en zijn aanhang presenteren zich als de enige garantie voor stabiliteit. Kritiek op zijn beleid wordt steeds vaker afgedaan als 'landverraad' of 'sabotage in moeilijke tijden'. Wie zich verzet, riskeert niet alleen sociale uitsluiting, maar ook juridische consequenties. De leider weet de media, het onderwijs en de rechtspraak stap voor stap te vullen met getrouwen. Niet via openlijke zuiveringen, maar via subtiele benoemingen, budgettaire druk en het creëren van 'parallelle instituties' die 'het echte volk' zouden vertegenwoordigen. Geluiden om concessies te doen aan buitenlandse agressors worden sterker en dringen door in het bestuur. Dit maakt het lastig om eenduidig op te treden tegen dreiging van buiten.

De overheid in 2040

De overheid bestuurt in permanente crisismodus en voelt zich gedwongen op elk incident te reageren. De overheid bestuurt in permanente crisismodus, maar de crisis is ook een middel. Elke nieuwe dreiging – of die nu van buiten komt of van binnen – wordt gebruikt om de uitvoerende macht te vergroten. Het parlement wordt gemarginaliseerd, de rechterlijke macht onder druk gezet, en lokale bestuurders die te kritisch zijn, worden vervangen door 'betrouwbare' opvolgers. Grenscontroles, datakoppeling en intensieve monitoring van burgers en maatschappelijke partijen zijn genormaliseerd. Een groot deel van het overheidsbudget gaat naar defensie en binnenlandse veiligheid. Voor andere dingen is vrijwel geen geld, wat maatschappelijke tegenstellingen zichtbaar maakt – ook in de fysieke ruimte. De publieke sector kalft af. Lokale bestuurders laveren dagelijks tussen handhaven en verbinden. Veiligheidsdiensten en politie zijn zichtbaar aanwezig, maar zelden onomstreden. Elke maatregel wordt door een deel van de bevolking gezien als noodzakelijke bescherming en door een ander deel als bewijs van repressie. De legitimiteit van overheidshandelen is geërodeerd. Rechters corrigeren waar zij kunnen, maar raken structureel overbelast. Rechtsbescherming functioneert ongelijk. Wie beschikt over kennis, tijd en digitale hulpmiddelen weet zijn weg te vinden; wie dat niet heeft, raakt verloren in procedures, wachttijden en onbegrip. De rechtsstaat is geen neutrale scheidsrechter meer, maar zelf onderdeel geworden van het conflict. Haar legitimiteit staat voortdurend ter discussie. Kritiek op beleid wordt in het publieke debat vaker geframed als ondermijning van stabiliteit of als gebrek aan loyaliteit in een onzekere tijd. Het recht wordt voor burgers en politici een keuzemenu waaruit zij kunnen putten als het hen uitkomt.

Voorbeelden van mogelijke impact voor de democratische rechtsstaat

Kansen	Bedreigingen
Institutionele veerkracht	State capture door een autoritaire leider
Burgers en maatschappelijke organisaties werken zelf aan veiligheid	Buitenlandse beïnvloeding; Veel ruimte voor desinformatie
	Legitimiteit overheid onder druk
	Overheid kan niet 'leveren' door gebrek aan geld

Rijksoverheid
Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties
Ministerie van Justitie en Veiligheid

Turfmarkt 147 | 2511 DP AN | Den Haag Postbus 20011 | 2500 EA Den Haag

september 2026

Deze scenario's vormen een ambtelijk tot standgekomen instrument om mogelijke toekomsten te verkennen. Dit zijn geen politiek vastgestelde scenario's of streefbeelden.